

УДК 336.11:338.43

Р. М. Безус,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Дніпропетровський державний аграрний університет
А. В. Маніло,
студентка, Дніпропетровський державний аграрний університет

ОСОБЛИВОСТІ БАНКІВСЬКОГО ФІНАНСУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

R. Bezus,
Ph.D., Associate Professor, Dnipropetrovsk State Agrarian University, Ukraine
A. Manlio,
Dnipropetrovsk State Agrarian University, Ukraine

FEATURES BANK FINANCING FARMS

Розглянуто фактори, що визначають сучасний стан агропромислового комплексу України та особливості аграрного сектору, що впливають на кредитні відносини. Визначено роль банківського кредитування у розвитку аграрних підприємств, розглянуто види та умови надання кредитів. Запропоновано шляхи удосконалення кредитного забезпечення сільського господарства в умовах кризових явищ в економіці України.

The factors that determine the current state of the agro-industrial complex of Ukraine and features of the agricultural sector, affecting the credit relationship. The role of bank lending in the development of agricultural enterprises examined the types and terms of loans. Ways of improving credit support agriculture in terms of the economic crisis in Ukraine.

Ключові слова: аграрні підприємства, фінансування, кредитне забезпечення, банківське кредитування.

Key words: farmers, financing, collateral, bank lending.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сфера сільського господарства є особливою складовою господарського комплексу України. Сільське господарство — джерело сировинної бази, яке забезпечує розвиток переробної галузі держави та її продовольчу безпеку.

Рівень розвитку аграрної сфери, її виробнича структура безпосередньо визначають розвиток сільських територій, рівень життя значної частини населення України. Тому, ефективність фінансування аграрних підприємств є однією із ключових проблем розвитку економіки країни. Недостатність власних коштів для фінансування своєї діяльності у сільськогосподарських підприємствах обумовлює пошук додаткових зовнішніх джерел фінансування, найбільш доступними серед яких, на сьогодні, є кредити банків.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — встановлення особливостей банківського кредитування аграрних підприємств на сучасному етапі та визначення шляхів удосконалення кредитних відносин в умовах кризових явищ.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню теоретичних та практичних питань банківського кредитування аграрних підприємств приділяють значну увагу як вітчизняні науковці та практики, так і фахівці з державного управління. Зокрема значну увагу питанням кре-

дитування сільськогосподарських підприємств приділяють такі вчені як В.М. Алексійчук, І.М. Барановський, В.М. Гайдук, В.М. Геєць, О.Є. Гудзь, М.Я. Дем'яненко, І.Г. Кириленко, І.І. Лукінов, П.М. Макаренко, Л.О. Мармуль, О.О. Непочатенко, П.Т. Саблук, В.Г. Ткаченко, Є.А. Фірсов, А.В. Чупис та багато інших.

Незважаючи на існуючі напрацьовані методики кредитування сільського господарства, визначені важелі управління ризиками фінансово-кредитних установ та механізми здешевлення банківських кредитів для сільгоспвиробників, ситуація, що склалася в агропромисловому комплексі, свідчить про те, що кредитування все ще не відіграє належної ролі у фінансуванні сільськогосподарських товаровиробників. Тому питання залишається відкритим та потребує подальшого вивчення й удосконалення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Агропромисловий комплекс належить до базових, життєзабезпечуючих галузей, стан та ефективний розвиток яких безпосередньо впливає на функціонування всієї національної економіки. Історично Україна має потужний агропромисловий комплекс, який завжди забезпечував близько 90 % її продовольчих потреб.

Сучасний стан АПК визначають такі фактори: — відсутність обґрунтованої концепції реформування і розвитку аграрного сектору країни та недосконала законодавча база проведення аграрної реформи;

— значне відставання агропромислового виробництва від інших галузей народного господарства за рівнем фондоозброєння праці;

— застарілі технології виробництва та використання морально і фізично зношеної техніки, що призводить до значних втрат врожаю: галузь забезпечена технікою лише на 60 % від потреби, крім того, понад 80 % парку сільськогосподарської техніки вже відпрацювали свій амортизаційний строк, внаслідок чого близько 12—15 % зернових щорічно залишаються на полях;

— значні платежі в бюджет і особливо позабюджетні фонди призводять до скорочення прибутковості сільськогосподарських підприємств;

— зростання дебіторської заборгованості за реалізовану сільськогосподарську продукцію потребує вдосконалення системи розрахунків і додаткового фінансового забезпечення галузі;

— висока ризиковість галузі з відносно низьким рівнем прибутковості порівняно з іншими галузями економіки;

— уповільнена оборотність коштів на виробничій стадії у зв'язку з тривалим у часі технологічним процесом у землеробстві та тваринництві;

— відсутність відповідних механізмів регулювання аграрного ринку та підтримання цін на основні види сільськогосподарської продукції;

— відсутність дієвих механізмів захисту внутрішнього ринку та заходів щодо створення сприятливих умов для експорту сільськогосподарської продукції;

— поступове і нерівномірне нагромадження витрат, яке наприкінці виробничого циклу завершується поверненням коштів у формі виручки від реалізації продукції, тому сезонні витрати сільськогосподарським товаровиробникам доцільніше відшкодувати за рахунок кредиту, ніж за рахунок власних коштів, бо останнє вимагає вилучення з обігу значних сум, розмір яких великою мірою визначається розміром закупівельних цін й одержаним прибутком;

— низький рівень інвестиційної привабливості.

Враховуючи ці та інші особливості, що впливають на розвиток галузі, сільськогосподарські товаровиробники не можуть забезпечити себе власними обіговими коштами у повному обсязі, у зв'язку з чим виникає потреба у залученні додаткових зовнішніх джерел фінансування, найбільш доступними серед яких, на сьогодні, є банківські кредити.

Стан кредитного забезпечення та структури кредитних вкладень у сільськогосподарські підприємства України на сьогоднішній день оцінюється критично. Світова економічна криза 2008—2009 років негативно вплинула на кредитні відносини в аграрному секторі економіки України. Зміни, що відбувалися в аграрній сфері, збіглися в часі з періодом глибокої економічної кризи всієї економіки України. Дефіцит бюджету, інфляція, підвищення кредитних ставок, неплатежі підприємств негативно вплинули на всі сфери агропромислового комплексу. До того ж, різке падіння цін на сільськогосподарську продукцію призвело до знач-

ного погіршення фінансового стану аграрних підприємств. Сільськогосподарські товаровиробники втратили канали збуту своєї продукції та придбання матеріально-технічних засобів. На результатах їх господарювання негативно позначилася низька купівельна спроможність населення. В результаті відбулося порушення обороту фінансових ресурсів сільського господарства за всіма основними напрямками: отримання виручки від реалізації виробленої продукції, залучення в галузь кредитів та інвестицій на комерційних засадах, отримання державної фінансової підтримки.

Нині на розвиток кредитних відносин банківських установ із сільськогосподарськими товаровиробниками, крім низької кредитоспроможності потенційних позичальників, негативно впливають такі фактори, як ресурсна база кредитора та стан розвитку вітчизняної банківської системи.

Статистика свідчить, що у розвинутих країнах 70% обігових коштів на розвиток аграрного сектору формується за рахунок банківського кредитування, в Україні ж ця частка становить лише 20%. Проблеми кредитного забезпечення аграрної галузі зумовлюють необхідність удосконалення кредитного механізму [1].

За офіційними даними, для належного інвестиційного забезпечення рівень щорічних вкладень у сільське господарство має становити біля 45 млрд грн., тоді як за останнє десятиріччя галузь щорічно недоотримує близько 23 млрд грн. [7]. В умовах відсутності кредитних ресурсів аграрний сектор приречений на знищення. Чинна нині структура кредитної системи частково відповідає фінансовим умовам сільськогосподарських підприємств, рівню розвитку їх економіки, не враховує усієї складності нагромаджених соціально-економічних проблем сільськогосподарських товаровиробників.

Досвід банківського кредитування підприємств аграрної галузі свідчить, що збитковість галузі, відсутність ліквідної застави, висока ймовірність неповернення кредитів та недосконалість законодавчих механізмів формують її низьку привабливість для банків. Значний ризик неповернення кредитів змушує банки встановлювати високу процентну ставку та різні підходи до відсоткових ставок за сільськогосподарськими кредитами.

Фіксована процентна ставка застосовується за згодою сторін (банку і позичальника) і притаманна стабільній економіці та короткостроковим кредитам. Плаваюча процентна ставка є засобом зменшення ризику банківських втрат в умовах нестабільної економіки, значних темпів інфляції і при довгостроковому кредитуванні. У цих ситуаціях відповідно до кредитної угоди процентна ставка періодично переглядається і прив'язується, як правило, до облікової ставки центрального банку з урахуванням ситуації на кредитному ринку [3, с. 19].

Вітчизняна банківська система запроваджує прогресивні механізми кредитування сільськогосподарських підприємств. Однак незадовільний фінансовий стан багатьох підприємств, недостатнє забезпечення

кредиту, якого вимагають банки, недоступність фінансових послуг для малих і середніх підприємств, відсутність позитивної кредитної історії ускладнюють, а в окремих випадках унеможливають, отримання банківських кредитів. Діючий мораторій на іпотеку земель сільськогосподарського призначення уповільнює розвиток кредитного забезпечення підприємств аграрного сектору економіки [4, с. 30].

З метою стимулювання кредитування сільськогосподарства та в результаті посилення зусиль уряду щодо реформування аграрного сектору, у 2000 р. в Україні була впроваджена система пільгового кредитування АПК, відповідно до якої кредити надаються не безпосередньо сільгоспвиробникам, а банкам, що беруть участь у програмі кредитування АПК, з частковим погашенням кредитних ставок за рахунок коштів державного бюджету. Однак на сьогодні цей механізм є малоефективним і не дозволяє задовольнити всі потреби аграріїв.

Протягом останніх шести років обсяги кредитування сільськогосподарства збільшилися у 2,8 рази, пільгових кредитів — у 8,6 рази. Підвищився рівень повернення кредитів аграрними підприємствами.

І хоча в Україні ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій мають 177 банків, немає жодного спеціалізованого аграрного банку, в якому частка кредитів для сільськогосподарства у структурі кредитного портфеля становила б понад 50% [6].

Альтернативою банківського кредитування є кредити, надані кредитними спілками. Кредитні спілки пропонують сільгоспвиробникам більш спрощену процедуру оформлення кредиту, але вимагають вищі відсоткові ставки за кредитами.

За час незалежності України банківські установи набули певного досвіду в організації короткострокового кредитування сільськогосподарських підприємств. Проте для розширення сільгоспвиробництва, оновлення виробничих фондів і забезпечення сталого розвитку галузі необхідною умовою є довгострокове кредитування. За даними міністерства аграрної політики України, довгострокових кредитів потребує близько 53% сільськогосподарських підприємств. Ще близько 27% — середньострокових і лише 20% — короткострокових.

Динаміка банківського кредитування сільськогосподарства показує, що портфель довгострокових кредитів банків систематично нарощується. У 2010 році з загального обсягу залучених кредитів короткострокові склали 5,678 млрд грн., середньострокові — 4,256 млрд грн. і довгострокові — 2,102 млрд грн. [7]. Питома вага довгострокових кредитів у загальній сумі кредитів у 2011 році становила вже 26,7%.

У кризовий період забезпечення аграрного сектору кредитними ресурсами знизилося більш як у три рази — від 20,1 млрд грн. у 2008 році до 6,8 млрд грн. у 2009 році. Не зважаючи на те, що зростання обсягів кредитів для села у 2010—2011 роках відновилося, потреба аграрного сектору в кредитних ресурсах не задовольняється.

Зростання обсягів кредитування агроформувань в 2011 та 2012 роках свідчить про зростання довіри комерційних банків до сільськогосподарського виробника у вигляді надання йому кредитів та впровадження різноманітних кредитних програм саме для аграрного сектору економіки. Окрім того, позитивно на зростання обсягів кредитування вплинула часткова компенсація з державного бюджету процентних ставок за кредитами комерційних банків [6].

Але, не дивлячись на зазначене, обсяги розміщених ресурсів в сільському господарстві далеко не відповідають потребам галузі.

Досліджуючи досвід зарубіжних країн, варто зазначити, що найвищий рівень питомої ваги позичкових коштів в аграрному капіталі мають Англія і Німеччина — близько 50 %, Франція — понад 40 %, Італія та Бельгія — понад 30%. У країнах Європейського Союзу 40% господарств повністю залежать від залучення позичкових коштів і лише 25% фермерських господарств обходиться без банківських кредитів.

Необхідно відзначити, що у період кризи в економіці України слід виділити такі можливі шляхи удосконалення кредитних взаємовідносин банків та аграрних підприємств, а саме: 1) застосування відповідних заходів щодо стимулювання довгострокового кредитування банками суб'єктів підприємницької діяльності; 2) оптимізація процентної політики банку щодо встановлення диференційованих підходів до кредитування підприємств малого та середнього бізнесу; 3) удосконалення механізму зменшення або унеможливлення кредитних ризиків шляхом створення єдиної нормативної бази для визначення фінансового стану підприємств і системи рейтингів надійності позичальників, поліпшення умов забезпечення кредиту; 4) створення належної інфраструктури кредитного ринку та розробка відповідних правових документів щодо захисту прав кредиторів; 5) удосконалення юридичної основи реструктуризації заборгованості та відповідних економічних механізмів видозміни заборгованості; 6) удосконалення організаційної структури підрозділів банку та розмежування функцій у кредитному процесі. У той же час, однією з проблем реформування економіки та становлення банківської системи в цілому є досить висока ризиковість кредитних операцій [2, с. 38].

ВИСНОВКИ

Сільське господарство за всіх часів було і залишається основною продовольчою галуззю народного господарства, стан якої прямо пропорційно залежить від обсягів коштів, вкладених у її розвиток. Світова продовольча криза створює умови для розвитку аграрного виробництва в Україні і дає можливість реалізувати такі конкурентні переваги країни, як значні запаси чорнозему, вигідно розташовані сільськогосподарські угіддя, сприятливі природнокліматичні умови. Тому, державі слід приділяти особливу увагу розвитку сільського господарства та реалізувати заходи щодо його стимулювання та підтримки.

Серед основних факторів економічного зростання сільського господарства України важливе місце належить кредитному забезпеченню. Нині, за умов обмеженості бюджетних коштів, інвестиційної непривабливості аграрного виробництва, кредити банків є єдиним реальним джерелом покриття потреби підприємств у кредитних ресурсах. За їх допомогою збалансовується потреба в капіталі з наявними в його розпорядженні власними коштами.

На сучасному етапі розвитку агропромислового комплексу України можна виділити такі шляхи покращення кредитного забезпечення сільського господарства:

— стимулювання інструментів кредитного забезпечення сільського господарства шляхом створення зон економічного розвитку, що забезпечить сприятливі умови для росту аграрного сектору. Для фінансово-кредитних установ, які забезпечують кредитування резидентів даних економічних зон, повинні бути розроблені програми пільгового оподаткування. Так, банки та страхові компанії, які здійснюють операції з кредитування сільського господарства, повинні частково звільнитися від оподаткування;

— формування системи спеціалізованих кредитних установ аграрної сфери. Кредитні установи повинні розробити спеціальні кредитні продукти, які б забезпечили та задовольнили потреби агровиробників в додаткових фінансових ресурсах;

— можливість створення механізму іпотечно-кредитування, який би відповідав попиту агровиробників на довгострокові джерела фінансування для модернізації виробництва та потребам банківської системи в мобілізації довгострокових ресурсів, що забезпечить ефективне використання залучених фінансових ресурсів;

— розвиток кооперації в сільському господарстві. Сільськогосподарські кооперативи об'єднали б дрібних та невеликих виробників. Такі формування дали б можливість ефективно концентрувати зусилля не тільки у виробництві, переробці та реалізації продукції сільського господарства, а й у залученні капіталу та реалізації інвестиційних проєктів через розширення можливостей щодо гарантування повернення позик та оптимізації процесу використання засобів, залучених на засадах лізингу;

— удосконалення системи інституцій, щодо забезпечення лізингових відносин. Лізинг вигідний сільгоспвиробникам і виробникам техніки та переробним підприємствам, оскільки, одночасно є засобом розвитку виробництва, реалізації техніки, застосування досягнень науково-технічного прогресу;

— формування чіткої визначеності в сфері земельних відносин. Відсутність вільного обігу землі, нестабільність законодавчих та політичних умов призводить до суттєвого зниження реальної ціни на землі сільськогосподарського призначення, а, отже, і вартості застави під кредит. Усе це ускладнює відносини комерційних банків та аграрних підприємств з питанням надання кредитів під заставу землі;

— гарантування рівнодоступності державної підтримки, адже відомо, що доступ до окремих програм мають не всі товаровиробники: дрібні підприємства, фермерські господарства, індивідуальні виробники, як правило, обмежені в такому фінансуванні. Реальна державна підтримка найбільш доступна для великих сільськогосподарських виробників.

Література:

1. Борейко І.П. Кредитування сільськогосподарських підприємств як ефективне джерело інвестиційної діяльності / І.П. Борейко // Економіка АПК. — 2009. — № 1. — С. 89—97.
2. Геєць М.В. Актуальні проблеми та удосконалення кредитних відносин банківських установ з підприємствами / М.В. Геєць // Економіка та держава. — 2006. — № 6. — С. 37—38.
3. Глущенко С.В. Регулювання кредитних ринків в умовах кризових явищ: європейська та українська практика / С.В. Глущенко // Наукові записки. — 2009. — Т. 9. — С. 18—22.
4. Калашникова Т.В. Стан і тенденції розвитку кредитного забезпечення аграрної галузі України / Т.В. Калашникова // Фінанси України. — 2010. — № 10. — С. 29—37.
5. Мироненко В.П. Напрями кредитування сільськогосподарських товаровиробників комерційними банками / В.П. Мироненко // Вісник ЖДТУ. — 2010. — № 2 (52). — С. 240—245.
6. Матеріали офіційного сайту Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
7. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua>

References:

1. Boreyko, I.P. (2009), "Lending to farm as an effective source of investment", *Economy APC*, vol. 1, pp. 89—97.
  2. Heyets, M.V. (2006), "Current problems and improve the credit relationship banking institutions with enterprises", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 6, pp. 37—38.
  3. Gluschenko, S. (2009), "The regulation of credit markets in crisis: European and Ukrainian practice", *Naukovi zapysky*, vol. 94, pp. 18—22.
  4. Kalashnikov, T.V. (2010), "Status and trends of the credit support of the agricultural sector of Ukraine", *Financy Ukrainy*, vol. 10, pp. 29—37.
  5. Myronenko, V.P. (2010), "Directions loans to agricultural producers by commercial banks", *Bulletin ZSTU*, vol. 2, pp. 240—245.
  6. Official site of the National Bank of Ukraine (2012), available at: <http://www.bank.gov.ua>
  7. The official website of the Ministry of Agrarian Policy and Food of (2012), available at: <http://www.minagro.gov.ua>
- Стаття надійшла до редакції 21.11.2013 р.*